

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ КАРПАТ

Анотація. У статті подана характеристика іншомовних запозичень серед назв одягу в українських говорах Карпат.

Ключові слова: побутова лексика, назви одягу, номен, запозичення, мадяризми, полонізми, румунізми, германізми.

Загальновідомо, що лексична система мови безперервно розвивається, оновлюється, і запозичення – один із шляхів поповнення лексики. Іншомовні елементи спостерігаються практично у всіх лексико-семантичних групах українських говорів Карпат, але найактивніше проникають вони до побутової лексики.

У мовознавчій літературі зустрічаємо ряд праць, присвячених проблемі міжмовних взаємин, зокрема В. Німчука, Й. Дзендзелівського, П. Лизанця, Й. Пуйа, Ф. Шелудька, О. Горбача; детальніше див. [4]. Однак і по цей час вона залишається актуальною і потребує подальших ґрунтовних досліджень, на чому неодноразово акцентують науковці, оскільки саме на розмовному матеріалі можна простежити історію формування говорів, вплив інших мов чи діалектів на лексико-граматичну систему конкретного мовного ареалу. Такі дослідження мають велике значення для вивчення не тільки історії розвитку конкретної мови, а й культурно-історичних взаємовідносин між народами.

Лексичні запозичення в окремих тематичних групах українських говорів карпатського ареалу вже були предметом наукових студій, а саме: лісосплавна і ботанічна лексика [8; 10], зоонімічна [11], лексика житла [6], назви їжі [3], ботанічна пастуша [13], номенклатура ороельєфу [9] та інші.

Об'єктом нашого дослідження є побутова лексика українських говорів Карпат, зібрана нами експедиційним методом протягом 2002-2006 років, зокрема ТГ "назви одягу", яка характеризується відносно високим відсотком запозичень, що пояснюється тривалими матеріально-культурними відносинами мовців цього діалектного ареалу із представниками сусідніх народів, географічними й історичними факторами. Серед іншомовних запозичень вирізняємо слова західнослов'янського (словакізми, полонізми), румунського, угорського, німецького, тюркського походження.

1. Лексика західнослов'янського походження

Р'анд'а 'будь-який одяг', 'зношений одяг', 'ганчірка, лахміття'; лексема поширена в боржавській, марамороській та ужанській говіркових групах; відома й іншим українським говорам; пор. бойк. *р'анд'е* 'одяг', 'білизна' [Он, II, 164], гуц. *ринда* 'ганчірка' [Гр, 164], поліс. *р'анд'а* 'жіночий одяг, подібний до спідниці, з домотканого полотна; старий одяг, непридатний до носіння' [Грим, 143]. В українських закарпатських говірках *р'анд'а* – запозичення із словацької мови, слц. *randa* 'стара драна сорочка', пор. ще пол. діал. *redu* 'залишки одягу, лахміття', етимологія слова неясна [ЕСУМ, V, 23].

Цундр'а 'зношений, порваний одяг'; назва функціонує в ужанських говірках, у марамороських – як полісемантична; пор. ще *цундр'е зб.* 'домашня тварина, що погано їсть', 'нікудишня жінка', 'нікчемні люди' [СЗГ, 411]; ймовірно, походить від слц. діал. *cundra* 'брудний, поношений одяг' [Лиз 1976, I, 122].

Вєста 'жіночий верхній одяг з грубого полотна, без рукавів, вишитий бісером', 'підплічка, підкладка або вставка у чоловічій сорочці народного крою від плечей до половини грудей і спини'. Назва фіксується у деяких українських говірках; пор. бук. *вєсточка* 'біла блузка; манишка з білого матеріалу (нагрудник, пришитий або пристебнутий до чоловічої сорочки; накидка' [СБГ, 30], середньополіс. *вєста* 'чоловіча жилетка' [Грим, 31]. В [ОКДА, II, 117] фіксується ця назва для іменування хутряної безрукавки, розшитої кольоровими нитками, в окремих польських та словацьких говірках. Очевидно, в українські говори слово прийшло із польської мови, в якій фіксується писемними пам'ятками з 1682 р. серед переліку «панського вбрання» князя Потоцького [Вр, 430]; пор. п. *westka* 'жилет', походить від н. *Weste* id., яке через посередництво фр. та іт. *veste* 'куртка' зводиться до лат. *vestis* 'одяг' [ЕСУМ, I, 501].

Г'орсик 'жіночий верхній одяг з грубого полотна, без рукавів, вишитий бісером' (Боберка Лв., Міжгір'я Ів-Фр.); пор. *г'орсик* 'корсет' [Он, I, 187], 'жіноча вишита безрукавка із чорного сукна' [Нег, 58], назва відома ще надністр. говіркам; пор. *г'орсик, г'орсіт, г'орсєт* 'жіночий жакет без рукавів' [Шило, 102; Бичко, 278]. В інших українських говорах побутують варіанти *г'орсєт* 'вишита безрукавка дівчини чи молодиці', *г'оріст* 'теплий верхній одяг без рукавів' [Арк, I, 120], *го(а)рсєт, карс'єт* 'старовинний жіночий одяг, безрукавка із тонкого матеріалу, яку одягають поверх сорочки' [Сок.ЛП, 285], пор. ще *г'орс'ова сор'очка* 'жіноча сорочка без рукавів із великим овальним вирізом на шиї' [НОВПП, 66], *г'орсєт, керсєт* 'жіночий верхній одяг без рукавів' [Гр, I, 316]. У досліджених говорах форма *г'орсик* утворена суфіксальним способом від п. *gors* 'корсет' [Вр, 151].

Чимєра 'старовинний довгополий чоловічий одяг із домотканого сукна', 'верхній одяг зі складками, довжиною нижче колін' (Хашів, Боберка Лв.); назва поширена ще в буковинських [СБГ, 642], подільських [1, 131], волинських [Гр, IV, 451], поліських говірках, в останніх зафіксовано 19 варіантів цього слова [Грим, 170; НОВПП, 43–45]; у значенні 'старовинний чоловічий верхній одяг, пошитий у талію з фалдами' *чимєра* є літературною нормою [СУМ, XI,

293]. За походженням це – запозичення через польське посередництво; пор. п. *samara* ‘довгий каптан, жупан’, у яку потрапило з іт. *simarra* ‘тс.’, що з арабського *sammir* ‘соболь’ [Фасм, IV, 325].

Курта ‘утеплене напівпальто’. Словоформи з коренем *кұрт-*, перебуваючи у семантичному полі ‘короткий одяг’, вживаються майже у всіх українських говорах; пор. *кұрта* ‘короткий одяг до пояса’, *кұртка* ‘короткий чоловічий одяг, вид каптана біля Львова – полотняний одяг до пояса’ [Гр, II, 331], *кұртак*, *кұртача*, *кұрточка*, *кұрт’а* ‘сіряк’ [Он, I, 397], *кұрта*, *кұртка* ‘короткий верхній одяг’ [Жел, 392; Вх.Зн, I, 231; II, 248], *кұртáx* ‘піджак’ [Шило, 156], *кұрта* ‘чоловіча сорочка з пришитою маніжкою; чоловіча сорочка з коротким станом’, *кұртка* ‘короткий чоловічий і жіночий демісезонний одяг’ [Грим, 80], ‘короткий верхній одяг у вигляді піджака із домотканого сукна; короткий сукняний одяг, утеплений ватою; короткий верхній чоловічий одяг із домотканого сукна’ [Сок.ЛП, 295], ‘жіноча свита’ [Арк, I, 271]. Таке ж семантичне наповнення назв з етимомом **kurt-* простежуємо в інших слов’янських мовах; пор. р. діал., бр. *кұрта*, *кұртка* id. [Даль, II, 223], п. *kurta*, ч. заст. *kurta* ‘рід короткого вехнього одягу’, слц. заст. *kurtka* ‘короткий кожушок’, серб. *курта* ‘короткий, малий (про дитину)’ [ЕСУМ, III, 158; ОКДА, II, к. 118; Вр, 284]. Традиційно вважається запозиченням з польської; пор. п. *kurta*, що з лат. *curtus* ‘короткий’ [Фасм, II, 429–430; ЕСУМ, III, 158]. Однак, широкий ареал прикметника *кұртний* ‘короткий’ у карпато-балканському мовному просторі, наявність у досліджуваних говорах значної кількості похідних від нього семантично споріднених назв дозволяє нам припустити, що слово *кұртка* є спільнослов’янським суфіксальним утворенням від прикметника *кұртний* ‘короткий’ [ОКДА, II, к. 118], яке походить від лат. *curtus* ‘короткий, обрізаний, неповний’ і споріднений з псл. **kortъkъ* id. [ЕСУМ, III, 158].

Кацабáйка ‘короткий верхній одяг’ (Кривопілля Ів.-Фр.); подекуди використовується ще в бойківських, наддністрянських, буковинських, поліських та інших українських говірках; пор. *кацабáйка*, *кацабáя* ‘полотняна кофта’ [Он, I, 343], ‘утеплена безрукавка; хутрянний жакет, який одягають під зимове пальто; куфайка’ [Шило, 139], *кацавéйка* ‘легкий жилет’, заст. ‘короткий вишитий кожух’ [СБГ, 194], ‘безрукавка; замалий одяг’ [Арк, I, 213], ‘верхній жіночий довгий теплий одяг на ваті; коротка свита; широка спідниця з грубого полотна чи шкіри; жіночий піджак; шуба з плюшу’ [Грим, 64], ‘сукняна куртка без рукавів’ [НОВПП, 40–41, 65]. Фіксується у лексикографічних працях др. пол. ХІХ ст. [Жел, 338], а в значенні ‘вид жіночої юпки на ваті, хутрі або підкладці’ як застаріле реєструється у [СУМ, IV, 123]. Припускається, що у слов’янських мовах (пор. р., бр. *кацавейка*, ч., слц. *kacabajka* ‘жіноча куртка’, серб. *кацабáйка* id.) слово запозичено з польської; пор. п. діал. *kacabajka* ‘вид куртки’, *kuczabaja* ‘кошлата вовняна матерія’, до якої потрапило з німецької мови; пор. нвн. складена назва *Kutzoboi* ‘груба тканина, одяг з неї’, що від основ *Kotze* ‘товста шер-

стяна тканина, ковдра’ і *Voí* ‘вовняна тканина’ [ЕСУМ, II, 408], про менш імовірні інші етимології див. [Фасм, II, 212–213].

Футро ‘короткий верхній одяг з матерії, що імітує хутро’ поряд із демінутивом *футёрко* утворюють суцільний ареал у бойківському говорі, пор. *футёрко* ‘короткий чоловічий одяг із сукна чорного або сірого кольору’ (Хашів), ‘кожух, обшитий сукном’ (Лінина-Велика), *футро* ‘чоловічий одяг, покритий зверху сукном, знизу – кожух’ (Старява Льв.); див. ще *футёрко* ‘шуба, хутро’ [Он, II, 335]; пор. ще бук. ‘чоловіча куртка із ковніром’ (с. Виженка), *футур*, *футер* ‘підкладка верхнього одягу, переважно пальта, куртки’, *футёрко* ‘сукняна куртка’ [СБГ, 607], гуц. *футро* ‘хутро, підкладка’ [Нег, 177], наддністр. *футрúка* ‘шкіра, підшита в середині чобота’ [Шило, 264], поліс. *футро* ‘довгий верхній одяг з хутра; шуба; жіноча шуба; жіноче довге пальто з купованого матеріалу; кожух, покритий тканиною’ [Грим, 168]. У [СУМ, X, 657] *футро* ‘хутро, шуба’, *футёрко* ‘шубка’ подаються як діалектні. В українських говорах слово *футро* засвоєно з польської мови; пор. п. *futro* ‘хутро’, що з н. *Futter* ‘підкладка’ [Вр, 130; Фасм, IV, 287]. *Футёрко* від п. *futerko* [Вр].

Кам’ізел’ка ‘жіночий верхній одяг з грубого полотна, без рукавів, вишитий бісером’, ‘безрукавка, в’язаний або шитий виріб без рукавів’; назва та її фонетичні варіанти утворюють суцільний ареал у бойківських говірках, див. ще [Он, I, 336–337]; як застаріла подекуди виступає у буковинських; пор. *камі(i,a)зéлка* ‘вид жилета із сукна, шерсті’ [СБГ, 204], поліс. *камізéлка* ‘безрукавка’ [Грим, 59], як рідковживане подається у [СУМ, IV, 83]. В українських говорах *камізéлка* засвоєна з польської; пор. п. *kamizelka* ‘безрукавка’, діал. *kam(i)zela* ‘вид каптана’, що через фр. *camisole* ‘каптан, жіноча кофта’ запозичено з іт. змен.-пест. *camici(s)iola*, яке походить від пізньолатинського *camista* ‘сорочка, що її носили солдати і каплани’ [ЕСУМ, II, 358].

Бесáгы ‘широкий одяг, невміло пошитий’, ‘торба’ – запозичення через польську мову, пор. п. *biesagi* id., яке з лат. *bisaccium* ‘перекидна торба’, що утворене від основ слів *bis* ‘двічі’ та *saccus* ‘мішок’ [ЕСУМ, I, 176].

2. Лексика угорського походження

Лексема *біўний* ‘широкий, вільний’, ‘рівномірно у всі боки вільний покрій одягу’ поширена у боржавських та марамороських говірках, з уг. *bőven* ‘широкий, повний’ [СЗГ, 23], що виникло на базі уг. *bő*, діал. *bői* ‘багатий, рясний, щедрий’, яке, очевидно, походить від тюрк. *beg* ‘пан’, ‘князь’, тур. *beg* id. [ЕСУМ, I, 181].

Бóлонкобат ‘легке пальто з водонепроникної тканини, плащ’, назва вузьколокальна, вживається в поодиноких закарпатських говірках, де компактно проживає угорськомовне населення; запозичена з угорської мови; пор. уг. *ballonkabát* ‘плащ-дошовик’ [УУС, 69].

В(е)ўйа(о)ш, *ўйа(а,о)ш* ‘сіряк, старовинний довгополий чоловічий одяг із домотканого сукна’ уживається також на позначення короткого одягу із до-

мотканого сукна; чоловічої, жіночої куртки; спочатку святкового одягу, а далі – повсякденного [Он, II, 315]. Дані [ОКДА, к. 118] засвідчують вживання форми *ujaš* у румунській та спорадично польській мовах. Походить від уг. *ujjas* ‘куртка, кофта, теплий піджак’ [СЗГ, 42].

Gal'ip ‘комір’ функціонує в ужанських та марамороських говірках [СЗГ, 56]. У [ЕСУМ, I, 460–461] це слово має значення ‘капюшон на чузі (верхній одяг лемків)’ [Жел, 167]; запозичено з угорської; пор. уг. *gallér* ‘комір’, яке походить від свн. *gollier*, *goller* id. < слат. *collarium* ‘панцир навколо шиї’ [460–461].

Жеб ‘кишеня’ займає територію від р. Уж та її притоки Тур’я до р. Шопурка [ЛАЗО, III, 347], походить від уг. *zseb* id. [УУС, 790].

Жеболука ‘носовий платок’ функціонує в ареалі назви *жеб*, походить від угор. *zsebalakú* ‘формату кишені’, діал. *zsebbevalóu* ‘носовий платок’ [СЗГ, 84].

Зубон ‘верхній одяг із домотканого полотна, схожий на плащ’ – вузьколокальна назва, що усвідомлюється мовцями як застаріла; засвоєна з уг. *zubony* ‘китель часів австро-угорської імперії’ [Лиз, к. 200], яке через тур. *zibun* ‘коротка одежина з довгими рукавами’ зводиться до іт. *giubbone* ‘каптан’, звідки походить і *жупан* [ЕСУМ, II, 282].

Кабат ‘пальто’ – основна найбільш поширена назва цього різновиду одягу. В українських говорах вживається ще у значенні ‘піджак; спідниця, солдатський мундир’ [Гр, II, 203; Жел, 328; ВхЗн, II, 243], ‘куртка, солдатський мундир часів Австро-Угорщини; кофта з простого матеріалу’ [СБГ, 179], ‘верхній короткий сукняний одяг’ [Нег, 87], ‘короткий каптан’ [Он, I, 332], ‘довга і широка жіноча спідниця; каптан, шинель’ [Пиртей, 150], ‘піджак’ [ПГ, 74; Арк, I, 202], ‘верхній одяг без рукавів; верхній чоловічий зимовий одяг з грубого сукна, схожий на пальто’ [Грим, 57], ‘старовинний короткий одяг із домотканого сукна, з великим вирізом на грудях, обшивався стрічками; жіноча безрукавка’ [Сок.ЛП, 289], ‘сукняний або полотняний піджак чи жакет; довге пальто зі складками ззаду’, *кабат'е* ‘безрукавка’ [Шило, 134], як діалектне *кабат* ‘солдатська куртка, пальто’ наводиться у [СУМ, IV, 64]. З інваріантним значенням ‘різновид верхнього одягу’ назва відома на всьому карпато-балканському [ОКДА, II, к. 117] і слов’янському мовному просторі. Традиційно вважається спільнослов’янським запозиченням через уг. *kabát* ‘пальто, плащ, піджак’ [УУС, 368] чи п. *kabat* ‘верхній одяг’ [Вг, 211] з перської; пор. перс. *kabā* ‘вид короткого одягу, каптан’, що з ар. *kabā*- id.; зіставляється також із прус. **kab-at*-, лтс. *kabata* ‘кишеня’ [ЕСУМ, II, 331].

Кыне"н' ‘легке пальто з водонепроникної тканини, плащ’ розпорошено використовується у межах карпато-балканського обширу для позначення захисного верхнього одягу; пор. п. *kierieniak*, *kopieniak*, слц. *kerей*, *kerienok*, хорв. *karенok*, *kerenek*, слн. *kerenjek*. У закарпатському говорі ця назва запозичена з угорської; пор. уг. *körönyeg*, *körény* ‘плащ’, у якій є давнім запозиченням із тюркських мов; пор. тур., чаг. *kerenek* ‘опанча’, кирг. *kebänäk* ‘плащ’

[ЕСУМ, II, 473; Вг, 228]. Зараз слово стрімко архаїзується.

Кулі(у)кó(á)бат ‘коротке пальто’ вживається в ужанських, боржавських говірках; засвоєно з уг. *kulikabát* ‘короткий жіночий жакет, вільний у талії’ [Лиз.Венг., 93].

Понд'оло ‘довге пальто’ – закарпатський ендемізм, вживається ще у значенні ‘дуже широке жіноче плаття’, походить від уг. *pongyola* ‘халат, домашнє плаття’ [СЗГ, 137].

Пуслик ‘жіночий верхній одяг з грубого полотна, без рукавів, вишитий бісером’ в окремих закарпатських говірках вживається ще у значенні ‘хутряна безрукавка; тілогрійка із вовни’ [ОКДА, 117; Лиз, к. 202], як назва одягу фіксується у [Жел, 789; Гр, III, 500]. Вважається запозиченням з угорської мови; пор. уг. діал. *puszli* ‘жилет’ [Лиз, к. 202].

Фé(ú)йлкобат ‘коротке пальто’ – вузьколокальна назва (Квасово Зк.), пор. уг. *fél* ‘половина’ [УУС, 252].

3. Запозичення з німецької мови

Бушлák ‘верхній одяг із домотканого полотна, схожий на плащ’; назва вживається в закарпатських, бойківських говірках; пор. *бушлák* ‘куртка’ [Он., I, 79] *брушл'ák* ‘вид довгої кофти без рукавів’ [Гр, I, 102; ВхЛ, 394]; у польських це – ‘теплий головний убір, який одягали поверх шапки з довгими кінцями, якими обмотували шию’, ‘чоловічий військовий утеплений піджак’ [Грим, 28], літературно-нормативною є форма *бушлám* ‘рід верхнього одягу у моряків’ [СУМ, I, 268], що походить від нвн. *Brústlatz* ‘нагрудник’ [ЕСУМ, I, 314]. Цей різновид одягу у свідомості мовців часто асоціюється із повоєнними часами.

Гуірок ‘піджак, верхній одяг нового покрою’; назва функціонує в ужанських говірках ще як позначення будь-якого верхнього одягу (Тур’я-Ремета Зк.), запозичена з німецької мови; пор. нвн. *Géhrok* буквально ‘вихідна куртка’, яке утворене від основи дієслова *gehen* ‘ходити’ і *Rock* ‘піджак’ [ЕСУМ, I, 401].

Mántl'a ‘верхній одяг із домотканого полотна, схожий на плащ’; в обстежених говірках функціонують варіанти *mántl'a*, *mántl'a* ж. р., *мантіл'*, *мантél'* ч. р. у значенні ‘вид одягу із фабричного полотна’, ‘плащ’, ‘плащ вівчаря’, ‘плащ із грубого домотканого полотна’, ‘солдатська шинель’, ‘німецька шинель’, ‘пальто’; див. ще [ГГ, 120; СЗГ, 166; Он, I, 430; ПГ, 98]. Ареал назви *mántl'a* продовжується у буковинських (*mántl'a* ‘плащ, пальто, шинель’ [СБГ, 277]), наддністрянських (*mántl'(i,e)a* ‘верхній довгий сукняний одяг’ [Шило, 169]), поодиноких польських (*мантél'* ‘старий одяг’ [Арк, I, 304]) говірках. З інваріантним значенням ‘вид верхнього одягу’ слово відоме більшості слов’янських мов; пор. р. *мантіл'*, п., нл. *mantel*, ч., вл. *mantl*, болг. *мантел*, м., серб. *мантил*; запозичено з німецької мови; пор. н. *Mántel* ‘шинель, плащ, пальто’, що від лат. *mantellum* id. [ЕСУМ, III, 387], див. ще [ОКДА, к. 116].

Капутрák ‘верхній одяг’ подекуди виступає у боржавських говірках (Квасово, Білки Зк.), відоме ще

у говорах польської і чеської мов: п. *kapudrok* 'куртка, каптан', ч. *kaputrok* 'пальто'; запозичено з німецької, пор. нвн. *kaputrok* 'довгий сюртук, пальто, солдатська шинель в австрійській армії', що утворене з нвн. діал. *Kaput id. i Rok* 'сюртук' [ЕСУМ, II, 379].

Оберок 'сіряк, старовинний довгополий чоловічий одяг із домотканого сукна' зустрічаємо в говірці с. Виженка (Чв.), де позначає ще довгий (зрідка короткий) верхній одяг із сукна, з коміром, кишнями та гудзиками спереду. Назва локалізується у буковинському говорі; пор. *оберок* 'чоловіче півпальто' [СБГ, 347], подекуди зустрічається у наддністрянських говірках як 'пальто з блискучим коміром' [Шило, 188], а в окремих поліських *о(а)бєрок* – 'танець, який танцювали "за Польщі" і в перше повосенне десятиліття' [Арк, I, 3], 'орчик' [Лис, 23]. Це – запозичення з німецької мови; пор. н. *Oberrock* 'сюртук', що складається з основ прикметника *ober* 'верхній' та іменника *Rock* 'сюртук', останнє зводиться до іє. **ruk-* 'прясти, пряжа' [ЕСУМ, IV, 128].

4. Румунізм

Брайцар'і 'вишитий манжет на сорочці' (Микулиничі, Татарів Ів-Фр.); у [Жел, 44] наводяться ще значення 'срібний браслет', 'залізне кільце'. Запозичене від рум. *brățără* 'браслет', 'вишита манжета' < лат. *brachiāle* 'браслет' [ЕСУМ, I, 249].

Назва *кентар* 'хутряна безрукавка, розшита кольоровими нитками' в гуцульських говірках утворює суцільний ареал, що поширюється на окремі буковинські говірки (*кінтар* 'вишитий святковий кожух', 'жилет', 'безрукавка' [СБГ, 204]) та бойківські говірки (*киттар* 'кожух без рукавів' [Он, I, 349]); пор. ще поліс. *кентар* 'короткий кожух без рукавів', 'чоловічий осінній піджак з грубого сукна' [Грим, 65]. Окрім українських, фіксується ще в болгарських говорах; пор. болг. *киттар* 'вид кожуха; вид верхнього суконного одягу' [ЕСУМ, II, 424]. Реліктове гуц. *тихтар'* (Чорна Тиса, Лазищина Зк.), мабуть, слід виводити від рум. *pieptar* 'безрукавка', що зводиться до лат. *pectus* id., спорідненого з д.інд. *pāksa* 'плече', псл. *рахъ* 'пах' [ЕСУМ, II, 424].

Пєтник 'старовинний довгополий чоловічий одяг із домотканого сукна'; назва побутує у закарпатських говірках як верхній короткий одяг із домотканого сукна (верховинські говірки), у бойківських *пєтек* – довгий верхній рукавний чоловічий і жіночий одяг із сукна, з маленьким стоячим коміром, із китицями та застібками по боках, спочатку як святковий, а далі – щоденний, у буковинських говірках це – домоткане сукно, із якого шили верхній одяг; шматок полотна; вузька смужка полотна, якою підв'язували сорочку, щоб вона не витягалася з-під спідниці; див ще [Он, II, 58; СЗГ, 228]. Назва відома ще в поліських [Грим, 117], покутських і наддністрянських говірках [Гр, III, 148]. Укр. *пєтник* – запозичення з румунської мови; пор. рум. *petek* 'кляпоть, шмат, латка на постолі', 'частина чоловічої сорочки', 'кляпоть землі, що орється в останню чергу' [ОКДА, 116], що виникло, очевидно, з слат. *pettaciūt* 'шмат тканини' і зводиться до гр. *πιττάχιον* 'аркуш, сторінка' [ЕСУМ, IV, 361].

Бунда 'хутряна безрукавка особливого крою', 'шуба'; назва поширена у карпато-балканському мовному просторі з інваріантним значенням 'різновид верхнього одягу, рукавного чи безрукавного' [ОКДА, II, к. 2]. Уважається запозиченням з угорської чи румунської мови (через посередництво польської, словацької, залежно від території вживання слова); пор. уг. *bunda* 'великий кожух; хутро, шуба', рум. *búndă* 'бурка, шуба, хутряна безрукавка', п. *bunda* 'теплий дорожній балахон', слц. діал. *bunda* 'кожух' [ЕСУМ, I, 295; Вр, 49].

Цундр'а 'зношений, порваний одяг'; назва функціонує в ужанських говірках, у марамороських – як полісемантична; пор. ще *цундр'е зб.* 'домашня тварина, що погано їсть', 'нікудишня жінка', 'нікчемні люди' [СЗГ, 411]; походить від рум. діал. *țundră* 'довгий і широкий селянський одяг', запозиченого від етимологічно неясного угор. *condra* id. [ЕСУМ, VI, 266].

5. Тюркізми

Байбарак 'верхній одяг'; у гуцульських говірках *байбарак* – *кожух, обшитий зверху с'їрим, чорним, рудим або білим полотном, прикрашений вишивкою* (Прокурава). Номен *байбарак* 'верхній довгополий одяг із овечої шкури, обшитий сукном' відомий поліським [Грим, 15], наддніпрянським говіркам [Гр, I, 20] і виступає літературною нормою [СУМ, I, 89]. Найвний він і в говорах російської, польської та словенської мов; пор. р. *байберек* 'вид тканини, парча', п. *bajbarak* 'вид верхнього одягу', діал. *bajborak* 'вид шовкової тканини', слн. *bajberek, bejberek* 'строката вишивка на полотні'. Припускається, що *байбарак* 'вид верхнього одягу' – результат переосмислення значення запозиченого з тюркських мов складного слова *bajbäräk* 'дорога тканина', де тур. *baj* 'багатий', чагат. *bäräk* 'вид грубого сукна', що від перськ. *bäräk* 'матерія з козиного пуху' [ЕСУМ, I, 115]. Пам'ятками української мови слово *байбарак* фіксується з XVII століття.

Доломан 'верхній одяг із домотканого полотна, схожий на плащ'; назва подекуди виступає ще у середньополіських говірках як назва довгого верхнього одягу типу свити з гудзиками та вишивкою [Грим, 46]. Відома вона майже всім слов'янським мовам (пор. р. *доломан* 'гусарська куртка', п. *doloman* 'короткий військовий плащ; угорська куртка, обшита смушком', ч., слц. *doloman* 'угорський військовий мундир з галунами', болг. *доломан* 'старовинний чоловічий одяг з грубої матерії', м. *долáма*, слн. *dólman* id., серб. *долáма* 'каптан') і вважається тюркізмом; пор. тур. *dolaman* 'верхній одяг яничарів', яке утворене від дієслова *dolamak* 'закутувати, обгортати' [ЕСУМ, II, 106]. У закарпатському говорі слово *доломан*, а також іменована ним реалія, ймовірно, поширилися під впливом тісних мовно-культурних взаємин з угорським народом, на що вказує Я. Головацький [2, 78]. Він подає й детальний опис цього різновиду одягу, що був характерним для міщан (*варошскіх*): „*Доломан цифрований із...сукна, вишитий шнурками, з петлями, з 48 дрібними гудзиками, інколи опушений чорними шкурками чи сїрим*

овечим хутром, але ніколи білим, хоча весь кожух із білої овчини” [ib., 79]. В українських писемних джерелах назва *доломан* вперше засвідчена на початку XVII ст. у значенні ‘короткий чоловічий верхній одяг’ [ССтУМ XVI–XVII, 111], уже з другої половини частота використання слова знижується [Войтів, 241], у Словнику Б. Грінченка воно відсутнє і з’являється у [СУМ, II, 359] як ‘гусарський мундир, розшитий шнурами’ із ремаркою ‘дореволюційне’. Сьогодні *доломан* усвідомлюється діалектоносіями як застаріла назва будь-якого верхнього довгополого одягу.

Каптан, кафтан, кахтан ‘безрукавний жіночий одяг довжиною до колін’; назва вживається у бойківському (пор. *кахтан* з *колами* ‘плащ, приталений у поясі, нижче розшитий клинами, які називаються колами’, *кахтан’е* ‘кофта із зборками на стегнах’ [Он, I, 343]) та буковинському (пор. *кафтан, кафтанок* ‘пальто; довгий жакет; кофта’ [СБГ, 193]) говорах. Ареал назви продовжується в багатьох інших українських говорах; пор. лемк. *кафтан, кафтаник* ‘каптан; чоловічий верхній одяг без рукавів’ [Пиртей, 158], волин. *каптанка* ‘верхній одяг типу кофти’, сер.надніпр. *капан, каптанець, каптанок* ‘верхній одяг із сукна’ [Гр, II, 218], поліс. *каптан* ‘верхній жіночий одяг без рукавів’ [Арк, I, 210], ‘жіноча блузка’, ‘теплій піджак’, ‘старовинний одяг без рукавів довжиною до колін, що облягає стан’; див. ще [Грим, 61]. Уперше в українських писемних пам’ятках слово *каптан* засвідчене у сер. XVI ст. [Войтів, 245], у сучасній українській літературній

мові *каптан* трактується як діалектне і застаріле [СУМ, IV, 122], нормативно визначається форма *каптан* ‘старовинний чоловічий верхній одяг з довгими полами’ [ib., 97]. У слов’янських мовах (пор. р., бр., болг., м., серб. *кафтан*, п., ч., слц., слн. *kaftan*) вважається запозиченням із турецької мови; пор. тур. *kaftan* ‘верхній довгий одяг’; детально див. [ЕСУМ, II, 337; Фасм, II, 212].

Таким чином, запозичення серед назв одягу українських говорів Карпат становлять, за нашими підрахунками, приблизно 7–8% усієї лексики цієї групи. Здебільшого це вузьколокальні назви. Ті запозичення, які у досліджуваних говорах мають широкий ареал, збагачують своє семантичне поле; пор. *кабат, бунда, киттар*, і служать твірною основою для власне діалектних утворень; пор. *кабатик, кабачик, кабатина, киттарик, киттарина, лейбик, лайбичок, лайбіна, рєклик, рєличка, рєличатко*. Серед запозичень найбільш кількісною є група мадяризмів, що локалізуються переважно в закарпатському говорі, проте деякі з них потрапляють до гуцульського й бойківського; пор. бойк. *вуйош* ‘сіряк, старовинний довгополий чоловічий одяг із домотканого сукна’, сер.поліс. *кабат* ‘пальто’. Значна частина іншомовних назв останнім часом швидко архаїзується, із мовлення діалектоносіїв їх витісняють літературно-нормативні лексеми, а саме: *плащ* (замість застарілого *болонокбат*), *пальто* (*кулі(у)к(а)бат, фє(ї)їлкобат*), *манжет* (*брайцар’ї*), *пальто* (*пійрок*), *сукня* (*понд’оло*), *шуба* (*футро*) тощо.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ДЖЕРЕЛ

- Арк* – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. – Луцьк, 2000. – Т. 1–2.
Бичко – Бичко З.М. Діалектна лексика Опілля. – Львів: Фенікс, 1997. – 137 с.
Войтів – Войтів Г. Українські назви одягу XIV–XVIII століть // ЗНТШ. – Т. ССXXXIV: Праці філологічної секції. – Львів, 1997. – 680 с. – С. 210–260.
ВхЗн – Верхратський І. Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів. – Ч. 1. Говори з наголосом подвижимим. – Львів, 1899. – 276 с.; Ч. 2. – Говори з наголосом сталим. – Львів, 1901. – 280 с.
Гз – Гуцульські говірки: Короткий словник. – Львів, 1997. – 232 с.
Гр – Словарь української мови / За ред. Б.Д. Грінченка. – К., 1907–1909. – Т. 1–4.
Грим – Гримашевич Г.І. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок. – Житомир, 2002. – 184 с.
Даль – Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1955. – Т. I–IV.
ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. – К., 1982–2012. – Т. 1–6.
Жел – Малорусско-німецький словарь. Укл. Є. Желехівський і С. Недільський. – Львів, 1886. – 1121 с.
ЛАЗО – Дзендзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області Української РСР (України): Лексика. – Ужгород, 1958–1993. – Ч. 1–3.
Лиз – Лизанець П.М. Угорсько-українські міжмовні контакти (На матеріалі угорських говорів Закарпаття): Конспект лекцій. – Ужгород, 1970. – 250 с. (карти 1–180); його ж: Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. Венгеро-украинские межъязыковые связи – Будапешт, 1976. – 683 с. – (карти 181–390); його ж: Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР: Конспект лекцій. – Ужгород, 1976. – 3 ч. – 328 с. (карти 391–514).
Лис – Лисенко П.С. Словник поліських говорів. – К.: Наук. думка, 1974. – 260 с.
НОВІІІ – Назви одягу та взуття правобережного Полісся / За ред. проф. М.В. Никончука. – Житомир, 1998. – 230 с.
Нег – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березові. – Львів, 2008. – 224 с.
Он – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. – К., 1984. – Ч. 1–2.
ПГ – Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського районів). – Ужгород, 2005. – 266 с.

- Пиртей* – Пиртей П.С. Словник лемківської говірки (матеріали для словника). – Івано-Франківськ, 1986. – 460 с.
- СБГ* – Словник буковинських говірок – Чернівці: Руга. – 2004. – 688 с.
- СЗГ* – Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.
- Сок. ЛП* – Соколовская А.С. Полесские названия одежды и обуви // Лексика Полесья: Материалы для полеского диалектного словаря. – М., 1969. – С. 281–320.
- ССтУМ* – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: В 2 т. – К.: Наук. думка, 1977–1978.
- СУМ* – Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
- УГР* – Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії. – Едмонтон; Львів etc., 2003. – 784 с. + XVI.
- УУС* – Угорсько-український словник / За ред. проф. П.М. Лизанця. – Ужгород, 2001. – 800 с.
- Фасм* – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. – М., 1963–1974. – Т. I–IV.
- Шило* – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. – Львів; Нью-Йорк, 2008. – 288 с.
- Шух* – Шухевич В. Гуцульщина: У 5 т. – 2-е вид. – Верховина, 1997–2000. – Т. I–V.
- Br* – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1970. – 806 s.
- Rudn* – Rudnycky J. An etymological dictionary of Ukrainian language. – Winnipeg, 1962–1982. – Vol. I–II.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анісімова Л.Г. Назви верхнього одягу у поліських, волинських та подільських говірках // Дослідження з української діалектології. – К., 1991. – С. 126–137.
2. Головацкий Я.Ф. О народной одежде или убранстве русинов или русских в Галичине или Северо-Восточной Венгрии. – СПб., 1877. – 85 с.
3. Гоца Е.Д. Румунізми серед назв їжі в українських карпатських говорах // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Зб. наук. праць. – Ужгород, 2006. – Вип. 10. – С. 62–72; її ж: Угорські нашарування серед назв їжі та напоїв українських говорах Карпат // Там само. – Ужгород, 2008. – Вип. 13. – С. 45–49.
4. Закарпатський діалект: Бібліографічний покажчик / Укл. І.В. Сабадош, О.Ф. Миголинець, О.Д. Пискач; Відп. ред. І.В. Сабадош. – Ужгород, 2009. – 139 с.
5. Козачук Г. Лексична інтерференція в західнополіських говірках // Український діалектологічний збірник. – К., 1997. – Кн. 3. – С. 145–159.
6. Лизанець П.М. Угорські запозичення в українських говорах Закарпаття (На мат. назв житла, його складових частин і різних господар. будівель) // XII Республіканська діалектологічна нарада: (Тези доп. та повід.). – К., 1965. – С. 120–122.
7. Лопушанський В., Пиц П. Німецькомовні лексичні запозичення у говорах Західної України. – Дрогобич: Відродження, 2000. – 68 с.
8. Миголинець О.Ф. Запозичення в галузі ботанічної лексики українських закарпатських говірок // Проблеми романо-германської філології: Матер. Міжнар. наук. конф. “Міжмовні і міжлітературні контакти: теорія і практика”. – Ужгород, 2000. – С. 119–122.
9. Путрашик В.І. Іншомовні запозичення в лексичній гірського рельєфу українських говорів Карпат // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія “Філологія”. – Ужгород, 2008. – Вип. 18. – С. 81–84.
10. Сабадош І.В. Українсько-румунська інтерференція в галузі народної ботанічної номенклатури // XIV республіканська діалектологічна нарада: Тези доп. – К., 1977. – С. 130–131; його ж: Украинско-иноязычные параллели в лексике лесосплава района Карпат // Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу: Тез. докл. – М., 1972. – С. 168–170; його ж: Зв’язки української мови з іншими в ботанічній лексичній // Компаративний аналіз: Питання теорії і практики. – К., 1992. – С. 19–29.
11. Сюсько М.И. О венгерских заимствованиях в украинской карпатской народной зоонимии // Исследование финно-угорских языков и литератур в их взаимосвязях с языками и литературами народов СССР: (Тезисы докл. Всесоюз. научн. совещ. финно-угроведов). – Ужгород, 1977. – С. 69–70.
12. Чередниченко І.Г. Слов’яно-угорські лексичні сходження як матеріал для історії слов’янських мов // Питання історії та діалектології східнослов’янських мов. – Чернівці, 1958. – С. 69–81.
13. Ястремська Т.О. Структурно-семантична організація та географічна диференціація пастушої лексики гуцульського говору: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2002. – 20 с.

Tatiana Pitsura

Foreign-language elements as a source of enrichment everyday vocabulary of Ukrainian carpathian dialects

Resume. The characteristics of foreign-language elements among the names of clothes in the Ukrainian Carpathian dialects are presented in the given article.

Key words: everyday vocabulary, dialect lexicon, names of clothes, borrowings, Magyarisms, Polonisms, Rumanianisms, Germanisms.